

Nela Kušanić

Državni arhiv u Sisku
Frankopanska 21
Sisak

ARHIVSKI FONDOVI IZ OBLASTI GOSPODARSTVA U DRŽAVNOM ARHIVU U SISKU

UDK 930.253:338](497.5 Sisak)

Stručni članak

Autorica u ovom radu daje pregled arhivskih fondova iz oblasti gospodarstva koji su u vlasništvu Državnog arhiva u Sisku, s pokušajem valorizacije svake pojedine cjeline. Prateći postojeću klasifikaciju fondova iznosi osnovne podatke o stvarateljima, ali i dijelovima opisanih arhivskih cjelina koji se nalaze u drugim ustanovama.

Ključne riječi: arhivski fondovi, gospodarstvo, Državni arhiv u Sisku

Uvod

Od svoga osnutka 1962. godine do danas Državni arhiv u Sisku¹ preuzeo je dijelom "po službenoj dužnosti", a dijelom otkupom ili poklonom ukupno 1530 dužnih metara gradiva, razvrstanog na ukupno 766 cjelina – arhivskih fondova i zbirki. Pri tome, pod pojmom arhivski fond podrazumijevamo organsku cjelinu dokumentacije, nastalu poslovanjem jednog stvaratelja (pravne ili fizičke osobe), dok pojam arhivske zbirke označava umjetno stvorenu cjelinu različite provenijencije nastalu zbog određenog interesa kolekcionara (prije dolaska u arhiv) ili nakon dolaska u arhiv zbog, primjerice, specifičnog formata (zbirka fotografija, zbirka karata i mapa i sl.), zbog određene vrste podataka koje gradivo sadrži (zbirka matičnih knji-

---

¹ U početku "Historijski arhiv u Sisku", zatim od lipnja 1996. "Povijesni arhiv u Sisku", a od lipnja 1998. "Državni arhiv u Sisku".

ga) ili pak fragmentarne sačuvanosti gradiva više stvaratelja istoga područja (zbirka arhivskoga gradiva uprave iz razdoblja NDH).

Osim značaja koji je određeni stvaratelj imao u određenom društvenom i vremenskom razdoblju, postoje i drugi kriteriji² vrednovanja dokumentacije, kao što su vrijeme i mjesto njena nastanka, stupanj sačuvanosti i sadržajna fizionomija, njezina unikatnost i autentičnost, reprezentativnost i posebne vrijednosti (umjetničke, gradivo značajnih povijesnih ličnosti, rezervatno gradivo i sl.). Kategorije gradiva za koje se utvrdi da imaju trajno značenje, odnosno da imaju karakter arhivskoga gradiva, odabiru se iz registraturne mase³ redovitim izlučivanjem beznačajnih dijelova. Dakle, u arhiv pristize odabrano arhivsko gradivo koje je od značenja za povijest i druge znanstvene grane, za kulturu uopće i ostale društvene potrebe i to 30 godina nakon svoga nastanka. U izuzetnim slučajevima u arhiv pristize i "mlade" gradivo, ukoliko mu zbog neadekvatnih uvjeta čuvanja prijete oštećenje ili uništenje ili pak u slučajevima prestanka rada stvaratelja.

Klasifikacija arhivskih fondova

U arhivima Republike Hrvatske arhivski fondovi su radi lakšeg korištenja klasificirani i podijeljeni u više skupina s obzirom na vrstu djelatnosti stvaratelja, ali i na vrijeme nastanka gradiva.

Tako postoje skupine fondova:

- A. UPRAVA I JAVNE SLUŽBE
- B. PRAVOSUĐE
- C. VOJNE JEDINICE, USTANOVE I ORGANIZACIJE
- D. ODGOJ I OBRAZOVANJE
- E. KULTURA, ZNANOST I INFORMIRANJE
- F. ZDRAVSTVO I SOCIJALNE USTANOVE
- G. GOSPODARSTVO I BANKARSTVO
- H. POLITIČKE STRANKE, DRUŠTVENO POLITIČKE ORGANIZACIJE I SINDIKATI
- I. DRUŠTVA, UDRUGE, UDRUŽENJA
- J. VJERSKE USTANOVE
- K. VLASTELINSKI, OBITELJSKI I OSOBNI ARHIVSKI FONDOVI
- L. ZBIRKE IZVORNOG ARHIVSKOG GRADIVA
- M. ZBIRKE DOPUNSKIH PRESLIKA/KOPIJA ARHIVSKOGA GRADIVA

---

² Uputstvo o vrednovanju registraturne građe (Narodne novine br. 33/1987, od 11. kolovoza 1987).

³ Pod pojmom "registraturne mase" razumijevamo ukupnost dokumentacije nastale radom jednog stvaratelja uključujući i one, u arhivističkom smislu, bezvrijedne dijelove, tj. dijelove koji nisu vrijedni trajnog čuvanja i koji se izlučuju po isteku roka čuvanja utvrđenog općom i posebnim listama čuvanja gradiva.

N. HRVATSKA KINOTEKA

O. ZVUČNI ZAPISI.

Unutar pojedinih skupina (skupine A, B, C, G i H) postoji i podjela s obzirom na vrijeme nastanka gradiva. Pri tome su u svim ovim skupinama ključne godine 1945. i 1990. kao godine velikih promjena političkog i ekonomskog sustava. U skupinama A i C podjela prema vremenu nastanka je i detaljnije razrađena. Pored podjele s obzirom na vremenska razdoblja razrađena je i podjela prema statusu i teritorijalnoj nadležnosti stvaratelja.

Skupina arhivskih fondova G. GOSPODARSTVO I BANKARSTVO, koja će u ovom radu biti predmetom detaljnije analize, podijeljena je na tri razdoblja nastanka gradiva:

- G.1. Razdoblje do 1945. godine
- G.2. Razdoblje socijalizma 1945-1990.
- G.3. Razdoblje nakon 1990.

Unutar svakog od navedenih razdoblja postoji podjela prema vrsti djelatnosti stvaratelja i to na sljedeći način:

- 1. Gospodarska udruženja (komore, poslovna udruženja, zadruge)
- 2. Banke i novčani zavodi
- 3. Ratarstvo, stočarstvo, šumarstvo, lov i ribolov
- 4. Industrija i rudarstvo
- 5. Trgovina
- 6. Ugostiteljstvo i turizam
- 7. Građevinarstvo
- 8. Promet i veze
- 9. Obrt
- 10. Stambena i komunalna djelatnost
- 11. Vodno gospodarstvo
- 12. Tiskare

Gospodarski fondovi Državnog arhiva u Sisku

U spremištima⁴ Državnog arhiva u Sisku trenutno se nalazi ukupno 150 arhivskih fondova iz oblasti gospodarstva, s ukupno 113 dužnih metara gradiva. Već usporedba ukupnog broja fondova ove skupine s količinom gradiva ukazuje na činje-

---

⁴ Spremišta Arhiva nalaze se u glavnoj arhivskoj zgradi u Sisku u Frankopanskoj 21, zatim u Sabirnom arhivskom centru u Petrinji u Gundulićevoj 1, a od 1999. i u Glini koristimo kao arhivsko spremište zgradu u Ulici Pavla Lebera broj 2.

nicu da se radi o pretežito manjim arhivskim cjelinama. Glavni razlog tome je djelomična sačuvanost gradiva, a to je, na žalost, osnovna karakteristika ukupnog fonda ove arhivske ustanove. Objašnjenje ovakvoga stanja možemo naći u činjenici da je organizirana zaštita arhivskoga gradiva na ovom području⁵ započela tek početkom 60-ih godina 20. stoljeća. Jedan dio gradiva nastalog u razdoblju 1941-1945, je navodno svjesno uništen 1949. godine⁶, a jedan dio je nestao neposredno nakon II. svjetskog rata kada su se poslovni dopisi radi nestašice papira pisali na poledini starih spisa. Manji dio gradiva je prije osnivanja Arhiva⁷ dospio u druge slične ustanove, primjerice u Muzej Sisak, Muzej Moslavine, Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu⁸, Arhiv Hrvatske⁹.

Razlog fragmentarnosti gospodarskog arhivskog gradiva, pored već navedenih razloga, možemo potražiti i u nekadašnjem nerazumijevanju njenog značenja za znanstvena istraživanja, zbog čega je jedan njegov dio i uništen.

Od ukupnog broja gospodarskih fondova u ovoj arhivskoj ustanovi, 37 cjelina s ukupno 14,3 dužnih metara, nastalo je u razdoblju do 1945. godine. Socijalističko razdoblje razvoja gospodarstva (1945-1990) na ovom području ilustrira 105 arhivskih fondova s točno 96,5 dužnih metara gradiva. Samo 7 fondova (ukupno 2,2 dužna metra) nastalo je u razdoblju nakon 1990. godine.

a) Razdoblje do 1945. godine

Prvo razdoblje čije su osnovne značajke kapitalistički društveni i ekonomski odnosi predstavljaju fondovi koje prema vrsti djelatnosti stvaratelja možemo podijeliti u nekoliko podskupina u skladu s gore iznesenim klasifikacijskim sustavom. Kao najvažnije i najviše zastupljene skupine možemo istaknuti fondove gospodarskih udruženja (udruženja zanatlija, obrtni zborovi); skupinu fondova oblasti iz industrije te bankarske i novčane zavode.

---

⁵ Teritorijalna nadležnost Državnog arhiva u Sisku definirana je Odlukom o određivanju područja na kojima arhivi vrše arhivsku službu (NN br. 28/1963), a podrazumijevala je područje bivšeg kotara Sisak. Danas je ona utvrđena Statutom Arhiva iz 1998. godine, a obuhvaća područje šest gradova: Gline, Hrvatske Kostajnice, Kutine, Novske, Siska, Petrinje, Ivanić Grada te dvanaest općina: Donji Kukuruzari, Dvor, Hrvatska Dubica, Jasenovac, Križ, Lekenik, Lipovljani, Majur, Martinska Ves, Popovača, Sunja i Velika Ludina.

⁶ Ovu tvrdnju ne možemo dokumentirati, jer ne postoji pisano svjedočanstvo ovoga događaja, no o tome govore iskazi očevidaca.

⁷ Državni arhiv u Sisku (tada Historijski arhiv u Sisku) osnovan je Odlukom Narodnog odbora kotara Sisak 27. ožujka 1962. godine, temeljem odredaba Općeg zakona o državnim arhivima iz 1950. kao i zaključka Savjeta za kulturu i nauku NRH.

⁸ Arhiv ove ustanove pripojen je 1994. godine Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

⁹ Danas Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.

Udruženja zanatlija u razdoblju 1932-1941¹⁰, a zatim **Obrtni zborovi** u razdoblju 1941-1945¹¹, organizatori su zanatskog staleža i njegov legitimni predstavnik na području jednog kotara odnosno grada i kotara (grad koji je sjedište kotara). Pri zborovima i udruženjima polažu se majstorski i pomoćnički ispiti; oni vode brigu o naučnicima, o održavanju dobrih odnosa između "službodavaca" (majstora) s jedne strane te naučnika (šegrta) i pomoćnika (kalfa) s druge strane; o suzbijanju "nadriobrti"; stručnom usavršavanju članova (otvaranjem škola); o promicanju obrtništva organizacijom povremenih susreta, sajmova i izložaba te izdavanjem stručnih zanatskih staleških glasila. Udruženja i zborovi obavljaju i sve administrativne poslove oko sklapanja ugovora kako naukovnih, tako i pomoćničkih te brinu o pronalaženju službe pomoćnicima.

U ovoj skupini fondova kao najcjelovitije, ali i najzanimljivije možemo istaknuti sljedeće fondove:

HR-DAS-166¹²: Udruženje zanatlija za kotar Kutina, 1932-1945. (1950)

HR-DAS-188: Udruženje zanatlija za grad i kotar Sisak 1932-1941.

HR-DAS-168: Obrtnički zbor za grad i kotar Sisak, 1941-1945. (1952)

Gradivo ovih fondova pretežito čine zapisnici i izvješća pojedinih organa udruženja ili zbora, izvješća o stanju u zanatstvu na njihovom području, registri obrtnih radnji, zapisnici majstorskih i pomoćničkih ispita, knjige naukovnih ugovora šegrta, obrtne dozvole, opći spisi te zapisi o obrtničkim izložbama. Može se reći da je vrijednost ovoga gradiva prije svega dokumentarna, no sadrži i informacije značajne za povijest razvoja obrta, prije svega navedenog lokalnog značaja.

Fondovi iz oblasti industrije ovoga razdoblja (do 1945) nastali su radom tvornica, dioničkih društava te javnih i privatnih privrednih poduzeća koja su se pojavila na području Siska i okolice nakon Prvog svjetskog rata. Kao važnije izdvajam:

HR-DAS-169: Rafinerija nafte Sisak, (Shell d.d.) 1930/1945. (1963)

HR-DAS-170: Tvornica tanina d.d. Sisak, (1912) 1915-1946.

HR-DAS-448: Tvornice Petar Teslić, Sisak, 1923/1945. (1950)

Na žalost, kao i u prethodnom slučaju, osnovno obilježje ove skupine fondova je fragmentarnost. U slučaju gradiva fonda **Rafinerija nafte Sisak (Shell. d.d.)** zna-

¹⁰ Udruženja zanatlija osnivana su temeljem Zakona o radnjama, kojeg su 5. studenoga 1931. godine potpisale vlasti Kraljevine Jugoslavije (9. ožujka 1932. stupio na snagu).

¹¹ Obrtni zborovi zapravo predstavljaju sljednike Udruženja zanatlija s gotovo istim nadležnostima, ali u nešto promijenjenim okolnostima tek stvorene NDH.

¹² Signaturu fonda čine oznake HR=Hrvatska, DAS=Državni arhiv u Sisku i redni broj upisa fonda u Općem inventaru Arhiva, tj. Registru fondova Arhiva.

mo da je najveći dio dokumentacije nastale radom Skladišta nafte Anglo-jugoslavenkog petrolejskog d.d.¹³ uništen pri bombardiranju Rafinerije 1944. godine. Sačuvani ostaci pristigli su u Arhiv odmah po njegovom osnivanju, a predala ih je Rafinerija nafte Sisak. Sadrže dvije kutije izvještaja o proizvodnji iz razdoblja 1930-1941. godine i jedan omot nacrtu industrijskog kolosijeka i stambenih zgrada izgrađenih u krugu rafinerije. Dio praznina popunjava centralni fond Shella koji čuva Državni arhiv u Zagrebu¹⁴, zatim djelomično gradivo gospodarskih odjela pojedinih organa uprave, ali i razni godišnjaci, almanasi te gospodarski tisak toga razdoblja.

Sačuvano gradivo **Tvornice tanina Sisak d.d.**, za razliku od prethodnog slučaja, pruža cjelovitu sliku o stvaratelju čija je specifična djelatnost bila od značaja ne samo za ovu regiju, već i za sjeverozapadni dio Hrvatske, posebno u razdoblju Prvog svjetskog rata. Predmet poslovanja ovoga dioničkog društva bila je proizvodnja tanina (sirovina za štavljenje kože), kupovanje i zakupljivanje šuma, vođenje tuzemnih i inozemnih pilana i kemijskih tvornica. Ovu tvornicu osnovala je firma Hermann Schnabel iz Beča, koja je preselila strojeve tvornice tanina iz Monfalcone (Italija) u Sisak 1915.¹⁵ Sisačka lokacija je odabrana radi blizine sirovina (šume kestena na Banovini).

Ova arhivska cjelina sadrži dokumentaciju o osnivanju tvornice, pravila, dokumentaciju o imovinsko-pravnim poslovima i stanju nekretnina kojima raspolaže tvornica, zapisnike i materijale ravnateljstva i glavne skupštine, korespondenciju s drugim tvornicama i poduzećima u zemlji i inozemstvu, poslovne izvještaje, te dosta dobro očuvanu tehničku dokumentaciju s položajnim, građevinskim i strojarским nacrtima pojedinih postrojenja.

Jedan manji dio tehničke dokumentacije pogona Tvornice tanina d.d. sadrži i arhivski fond Gradskog poglavarstva Sisak. S obzirom na značaj stvaratelja, cjelovitost fonda te njegovu informativnu i dokumentarnu vrijednost, možemo reći da je značajan i za povijest sjeverozapadne Hrvatske, ali i za gospodarsku povijest Hrvatske u razdoblju do 1945. godine.

Dokumentacija koju sadrži (posebice poslovni izvještaji i tehnička dokumentacija) može poslužiti za povijest industrijske tehnologije, no i za povijest urbanizma. Ova cjelina sadrži i dokumentaciju o radničkom pokretu u Tvornici, koja bi mogla poslužiti i za sociološka ili politološka istraživanja.

---

¹³ Registriran u Trgovačkom registru za društvene tvrtke kod Okružnog suda u Zagrebu 8. ožujka 1921, kao društvo za promet bitumena, ali je zapravo uvozilo gotove proizvode Shella (vidi rad Mire Kolar-Dimitrijević: Izgradnja i rad skladišta nafte Anglo-jugoslavenkog petrolejskog d.d. u Sisku, objavljenom u spomenici "INA-RAFINERIJA NAFTE SISAK 1927-1977, Sisak 1977).

¹⁴ Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska, Beograd 1984, str. 365, fond br.280.

¹⁵ Iz povijesne bilješke o stvaratelju fonda: Tvornica tanina d.d. Sisak, u okviru sumarnog inventara fonda, autorice Marije Margetić.

Sljedeća arhivska cjelina koju želimo spomenuti je **Tvornice Petar Teslić**, Sisak, 1923-1950. Kao i u prethodnom slučaju gradivo je nastalo radom stvaratelja izuzetno značajnog za ovu regiju, ali i za čitavo područje ondašnje državne tvorevine – prijeratne Jugoslavije. Poduzetnik Petar Teslić je 1920. godine u Sisku otvorio trgovinu alkoholom, žitaricama i raznovrsnom drugom robom, a 1924. je prešao na industrijsku proizvodnju alkohola, koja se ubrzo proširila i na preradu voćnih sokova, tvornicu kvasca, a zatim i tvornicu stakla i mineralne vode¹⁶. Godine 1928. je na dubini od 26 metara otkrio zemne plinove koje je iskoristio kao pogonsko gorivo za svoje tvornice¹⁷

ustanku 1941", Sisak 1974, str. 17-54.. Ova arhivska cjelina (ima više karakteristike zbirke) nastala radom ovoga poduzetnika, sadrži fragmente dokumentacije o registraciji Tvornice žeste, Tvornice kvasca, Jodnog lječilišta; položajne nacрте i fotografije Teslićevog industrijskog kompleksa, fragmente korespondencije, opisa funkcioniranja pojedinih pogona, ponešto dokumentacije o imovini i inventaru, popise vrijednosnih papira s transakcijama i sl.

Ovo arhivsko gradivo pristiglo je u arhiv 1969. iz Muzeja Sisak, gdje se još uvijek nalazi nekoliko dokumenata o radu ovog sisačkog poduzetnika (iz razdoblja 1925-1941), kao i nekoliko fotografija članova njegove obitelji. Najveći dio arhivskoga gradiva nastalog radom pojedinih tvornica Petra Teslića u Sisku, nalazi se u Arhivu Jugoslavije u Beogradu¹⁸.

Skupinu fondova označenu u klasifikaciji kao skupina G.1.2. čini 10 arhivskih fondova nastalih radom banaka i štedionica u razdoblju do 1945. godine. Riječ je o manje značajnim cjelinama manjeg opsega, a to su:

HR-DAS-163: Prva dionička štedionica Ivanić Grad, 1900-1938.

HR-DAS-164: Pučka štedionica d.d., 1915-1947.

HR-DAS-195: Zanatska štedna i kreditna zadruga, Petrinja, 1938-1945. (1958)

HR-DAS-428: Zemaljska banka za Hrvatsku, Podružnica u Kutini, 1942-1945.

HR-DAS-429: Državni monopol Kraljevine Jugoslavije Odjeljak financijske kontrole Sisak, 1937-1945.

HR-DAS-660: Jugoslavenska privredna banka Glina, 1925/1939.

HR-DAS-661: Hrvatska štedionica d.d., Glina, 1916/1946.

---

¹⁶ U okviru svojih istraživanja koja je vršio na području Siska, otkrio je i termalnu, jodnu vodu te 1932. otvorio Jedno lječilište.

¹⁷ Vidi rad Mire Kolar-Dimitrijević: Industrijski razvoj Siska u međuratnom razdoblju s posebnim osvrtom na strukturu i položaj radničke klase, Zbornik "Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941", Sisak 1974, str. 17-54.

¹⁸ Izvori Mire Kolar-Dimitrijević u navedenom djelu.

HR-DAS-662: Srpska štedionica Glina, d.d., 1947.

HR-DAS-663: Kostajnička štedionica d.d. Kostajnica, 1907/1945.¹⁹

HR-DAS-664: Srpska štedionica d.d. Kostajnica, 1924/1938.

Riječ je o gradivu manje vrijednosti koje može poslužiti samo za širu ilustraciju onoga što je kao bitno i tipično za razvitak bankarstva ili gospodarstva već dokumentirano gradivom značajnijih arhivskih fondova (stvaratelja).

b) Razdoblje od 1945. do 1990. godine

Osnovna karakteristika ovoga razdoblja su socijalistički društveno-politički i ekonomski odnosi, specifičan razvojni put upravljanja privredom od etatičkog (centralističkog) do tzv. "radničkog samoupravljanja" izgrađenog na koncepciji udruženog rada. Posebnost ovoga razdoblja je između ostalog i u činjenici da su privredni resursi bili u početku u državnom, a zatim u tzv. "društvenom vlasništvu".

Najbrojnije skupine fondova ovoga razdoblja u Državnom arhivu u Sisku su skupine fondova komora, zadruga (opće poljoprivredne, seljačke radne, nabavno-prodajne) te gradivo obrtnih, građevnih i trgovačkih poduzeća preuzeto u Arhiv radi prestanka ("likvidacije") rada stvaratelja. Skupina fondova industrije je slabije zastupljena, a glavni razlog tome jest opseg gradiva značajnijih stvaratelja ove djelatne skupine, koje zbog nedostatka prostora nije bilo moguće smjestiti u postojeće arhivsko spremište.

Komore su poseban oblik obveznog udruživanja pravnih osoba pojedinih grana gospodarstva nastao u već naznačenim, specifičnim uvjetima socijalističkog razdoblja. Djelatnost im je vrlo slična djelatnosti nekadašnjih udruženja zanatlija i obrtnih zborova, a osnovna razlika jest postojanje obveze udruživanja i u drugim granama privredne djelatnosti kao što su trgovina, ugostiteljstvo, poljoprivreda, šumarstvo. Od 1962. godine, temeljem Zakona o osnivanju jedinstvenih privrednih komora²⁰, kao što i sam naziv kaže, osnivaju se jedinstvene privredne komore za sve oblasti gospodarstva.

Dakle, djelatnost komora odnosila se na poticanje razvoja privredne djelatnosti za koju su osnovane, organizaciju i brigu o poslovanju članica, zastupanje interesa područja djelatnosti u organima uprave odnosno organima državne vlasti, posredovanje i odlučivanje u slučajevima povrede načela poslovnog morala.

---

¹⁹ Fondovi br. 660-663, 27. svibnja 1998. godine pristigli su u Državni arhiv Sisak iz Hrvatskog državnog arhiva. Primopredaja je izvršena poštovanjem principa teritorijalne provenijencije gradiva, a u Hrvatskom državnom arhivu su do primopredaje bili upisani pod brojevima 518, 548, 549, 553 i 554. Primopredajni zapisnik od 27. svibnja 1998, br. 173-1/1998.

²⁰ Službeni list FNRJ, br. 22/1962.

Iz ove skupine fondova istaknut ćemo samo one cjelovitije i reprezentativnije, a to su:

HR-DAS-174: Zanatska komora Kutina (1943) 1950-1963.

HR-DAS-175: Zanatska komora Petrinja 1945-1963.

HR-DAS-176: Zanatska komora kotara Sisak 1950-1965.

HR-DAS-177: Trgovinska komora kotara Sisak 1956-1962.

HR-DAS-178. Ugostiteljska komora kotara Sisak 1955-1962.

Osim registraturnih pomagala i općih spisa, gradivo komora čine i zapisnici sa sjednica, godišnja izvješća o radu komore, ali i izvješća o stanju djelatnosti za koju su osnovane na određenom području, statute komore, pravilnike poduzeća – članova komore, registre članova, registre pomoćnika, ugovore o školovanju naučnika, dokumentaciju o školama i tečajevima koje su komore osnivale, zapisnike o polaganju ispita za određenu kvalifikaciju, završne račune komora, ali i završne račune poduzeća – članica komore te personalnu dokumentaciju zaposlenika komora.

Gradivo komora pruža, više ili manje, cjelovitu sliku ne samo o radu stvaratelja gradiva, već i o stanju određene gospodarske grane za koju su osnovane. Stoga ju možemo smatrati vrijednom za istraživanje povijesti gospodarstva manjih regija, ali i nezaobilaznim djelićima mozaika slike gospodarstva u socijalističkom razdoblju ove države.

Skupina fondova koje ćemo zajedničkim imenom nazvati **zadruga**, brojne su i uglavnom male cjeline, manjeg značenja i to isključivo za određene mikro regije. Radi se o fondovima koji su nastali radom općih poljoprivrednih zadruga, seljačkih radnih zadruga te tzv. nabavno-prodajnih zadruga iz oblasti poljoprivrede i zanatstva. Mogu poslužiti kao šira ilustracija već utvrđenih činjenica i odnosa. Ne treba ih zanemariti, jer su ipak svojevrsna slika vremena specifičnih gospodarskih i društvenih odnosa u socijalističkom razdoblju, pa kao takvi mogu biti i ilustracija u određenim politološkim ili sociološkim tezama.

Jednu od brojnijih skupina arhivskih fondova čine fondovi manjih javnih (rjeđe privatnih) građevinskih, obrtničkih i trgovačkih **poduzeća** koja su djelovala u socijalističkom razdoblju na ovom području, a čije je gradivo trajne vrijednosti, nakon prestanka postojanja stvaratelja preuzeto u Arhiv. Vrijednost ovoga gradiva je gotovo isključivo dokumentarna, svjedoči o postojanju tih privrednih subjekata u određenom vremenskom razdoblju te o njihovoj djelatnosti i zaposlenicima.

Zanimljiviju skupinu fondova iz razdoblja 1945-1990. iz oblasti gospodarstva čini skupina **industrijske** djelatnosti, iako je, zbog gore opisanih razloga, manje zastupljena. Tako se gradivo najznačajnijih stvaratelja ove gospodarske oblasti (Rafi-

nerija nafte Sisak, Željezara Sisak, INA Petrokemija Kutina i dr.) nalazi još uvijek kod stvaratelja odnosno njihovih pravnih slijednika ("imatelja") i predmet su redovitog nadzora Vanjske službe Arhiva.²¹

Kao važnije industrijske fondove ovoga razdoblja u Državnom arhivu u Sisku izdvojiti ćemo:

HR-DAS-183: Drvno-industrijsko poduzeće Sisak (1945-1950) 1951-1956.

HR-DAS-185: Tvornica tanina i furfurola, 1947-1970.

HR-DAS-669: Mesna industrija "GAVRILOVIĆ", Petrinja, 1945-1991.

Drvno-industrijsko poduzeće Sisak tipično je poduzeće nastalo karakterističnim načinom udruživanja privrednih subjekata istorodne djelatnosti u razdoblju socijalističkog razvoja gospodarstva. Osnovano je temeljem Rješenja Predsjedništva Vlade NRH 1950.²² o spajanju državnih privrednih poduzeća koja su se na ovom području bavila obradom drveta, od sječe do finalne proizvodnje. Već 1954. briše se iz registra državnih privrednih poduzeća republičkog značaja, pravo osnivača poduzeća preuzima Narodni odbor gradske općine Sisak i upisuje se u registar privrednih poduzeća lokalnog značaja, a krajem te iste godine nastupila je i njegova likvidacija. Nakon prestanka rada DIP-a, njegovi bivši pogoni postaju samostalna poduzeća: DIP Turopolje, DIP Sisak Predgrađe (pilana), Tvornica furnira Sisak Predgrađe, Tvornica tanina Sisak, Šumsko industrijsko poduzeće Majur i Šumsko industrijsko poduzeće Dvor na Uni.

Predmet poslovanja poduzeća bila je eksploatacija šuma, preradba drveta u pilani te proizvodnja tanina i furnira, a područje na kome je ovo poduzeće obavljalo svoju djelatnost obuhvaćalo je čitavu Banovinu i sisačku Posavinu. I pored relativno kratkog vijeka djelovanja, o radu ovog gospodarskog subjekta svjedoči dosta opsežno gradivo. Kao zanimljivije ističemo zapisnike i izvještaje o radu pojedinih pogona i radilišta, spise o registraciji, osnutku i likvidaciji, spise građevinske uprave s nacrtima (položajnim i građevinskim) poslovnih objekata, pogona, industrijskih kolosijeka, ali i stambenih zgrada koje je gradilo poduzeće.

Gradivo ovoga stvaratelja je prije svega od lokalnog značaja za povijest razvoja industrije i općenito gospodarstva ove regije, ali i područja sjeverozapadne Hrvatske. Treba istaknuti i njegovu dokaznu vrijednost (za dokazivanje nekih trajnih građanskih prava iz oblasti mirovinskog i invalidskog osiguranja, radnog staža i sl.), a

---

²¹ Vidi tekst autora Zorislava Kovača: "Značaj arhivskog gradiva nastalog djelovanjem i radom nekih gospodarskih subjekata", objavljen u brošuri "Gospodarski arhivi", Državni arhiv u Sisku, Sisak 2001, str. 9-16.

²² Pov. br. 733 od 14. listopada 1950.

to se osobito odnosi na personalnu dokumentaciju i platne liste velikog broja radnika koje je zapošljavalo ovo poduzeće.

Fond Tvornice tanina i furfurola (pravni sljednik nekadašnje Tvornice tanina d.d. Sisak) obuhvaća gradivo iz razdoblja 1947-1970. godine, tj. od nacionalizacije poduzeća, pa do likvidacije. Naime, Zakonom o nacionalizaciji privatnih poduzeća²³ sva su privredna poduzeća državnog i republičkog značaja prešla u državno vlasništvo. Poduzeće prolazi kroz više organizacijskih faza, pa je tako 1948-1949. u sastavu Drvne industrije "Tanindrvo" Sisak, od 1950. do 1954. u sastavu DIP-a Sisak, a od 1. siječnja 1955. radi kao samostalno poduzeće, da bi 12. prosinca 1960, pristupilo Poslovnom udruženju tvornica tanina Jugoslavija u Zagrebu²⁴, u okviru kojega djeluje do 1968. Godinu dana poslije pokrenuta je "likvidacija" ovoga poduzeća.

Osnovna djelatnost je proizvodnja taninskih ekstrakata iz kestenovog i hrastovog drveta (sirovina šume na Banovini) i njihova prodaja domaćim i stranim tvornicama kože (Austrija, Poljska, Njemačka, Engleska, SSSR, Egipat, Kuba, Libanon i dr.).

Ovaj fond sadrži gradivo na temelju kojeg se može rekonstruirati rad ovog značajnog privrednog subjekta. U tom smislu su posebno zanimljivi normativni akti, dokumentacija organa upravljanja, poslovni izvještaji i elaborati, korespondencija, ali i dokumentacija društveno-političkih organizacija (tvorničke organizacije KPJ, tj. SKJ i dr.). Podaci koje sadrži dokumentacija Plansko-analitičke službe, ali i korespondencija i završni računi zanimljivi su za proučavanje povijesti razvoja gospodarstva (naročito drvne industrije) kako ove regije tako i Republike Hrvatske. Za proučavanje razvoja industrijske tehnologije ovoga razdoblja može poslužiti tehnička dokumentacija koja sadrži podatke o tehnološkom procesu tvornice, studije, opise tehnoloških rješenja i nacрте.

Gradivo arhivskoga fonda HR-DAS-669: **Mesna industrija "Gavrilović", 1945-1991**, preuzeto je u Državni arhiv Sisak, Sabirni arhivski centar Petrinja tek 1999. godine, a predala ju je Prva hrvatska tvornica salame, suhoga mesa i masti, M. Gavrilovića potomci. Ova akvizicija, u količini od 12 dužnih metara, obuhvatila je gradivo Mesne industrije "Gavrilović" Petrinja (1945-1989), prehrambene industrije "Gavrilović" d.o.o., ali i Gavrilovićevih pogona koji su nastavili s radom u okupiranoj Petrinji 1991-1995. pod upravom paradržavne tvorevine tzv. "RSK". Dio spisa je prigodom primopredaje bio u rinfuznom stanju²⁵, a do kraja 2001. godine gradivo

²³ Sl. list FNRJ, br 98 /1946. od 6. prosinca 1946.

²⁴ Podaci iz povijesne bilješke u okviru Sumarnog inventara fonda Tvornice tanina i furfurola, Sisak, autorice Marije Margetić.

²⁵ Posljedica ratnih događanja na ovim područjima!

je stručno arhivistički obrađeno i sređeno te sumarno popisano, što znači da je pripremljeno za korištenje.

Važno je istaknuti izuzetan značaj stvaratelja ovoga gradiva za sisačku regiju, ali i šire. Naime, mesarski obrtnici obitelji Gavrilović u Petrinji, još 1889. osnovali su tvornicu pod nazivom "Prva hrvatska tvornica salame, kobasica i sušena mesa Mate Gavrilovića sinovi u Petrinji"²⁶. Proizvodi ove tvornice vrlo brzo postaju poznati u cijelom svijetu, a na međunarodnoj izložbi u Beču 1894. tvornica je dobila zlatnu medalju za tzv. "Hrvatsku salamu". Od 1906. tvornica postaje dioničko društvo. Nakon II. svjetskog rata, nova komunistička vlast oduzela je tvornicu bivšim vlasnicima i pokrenula proizvodnju. Relativno brzo vraćen je svjetski ugled proizvoda, a 1965. godine svečano su otvoreni modernizirani i prošireni pogoni. Osim osnovne proizvodnje "Gavrilović" se počeo baviti i proizvodnjom zaštitne opreme i cipela, pa čak i ugostiteljstvom. Postaje respektabilnim centrom finansijske i političke moći na području Banovine. Godine 1989. u skladu s novim zakonskim propisima izvršena je transformacija tzv. Složene organizacije udruženog rada "Gavrilović" Petrinja u društvo s ograničenom odgovornošću s punim nazivom: Prehrambena industrija "Gavrilović Holding" Petrinja d.o.o.²⁷

Okupacijom Petrinje od strane JNA i srbočetničkih postrojbi u jesen 1991. godine veći dio djelatnika je prognan, a osnovna proizvodnja u bitno smanjenom opsegu nastavljena je u okupiranoj Petrinji. Nakon oslobođenja 1995. godine, dio tvornice je u vlasništvu Georga-Đure Gavrilovića, potomka osnivača tvornice. No, jedan dio imovine koji nije prodan Đuri Gavriloviću preuzeo je Holding d.o.o. osnovan 1989.

Arhiv je od novog vlasnika preuzeo onaj dio gradiva koji prema odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima²⁸ ima status "javnog" arhivskog gradiva". Iz popisa gradiva kao zanimljive možemo uočiti sljedeće vrste dokumentacije: poslovna izvješća, zapisnici organa upravljanja tvornicom, planovi i programi proizvodnje, projekti i situacijski nacrti pojedinih farmi i pogona.

Pri valorizaciji gradiva treba uzeti u obzir izuzetan značaj stvaratelja kao gospodarskog subjekta, koji u određenom vremenskom kontekstu svojim proizvodima na dostojan način predstavlja domaće gospodarstvo u svijetu, a kao centar finansijske moći djeluje i na određene političke sfere i njihove odluke, pa i na sve druge oblike društvenog života na području Siska i Banovine i šire. Stoga ovo, dosta dobro očuvano gradivo, može poslužiti istraživanjima povijesti gospodarstva, prije svega spomenute regije, ali i nacionalne gospodarske povijesti socijalističkog razdoblja,

---

²⁶ Opširnije I. Golec: Povijest grada Petrinje (1240-1592-1992), Zagreb 1993, str. 223-227.

²⁷ Podaci o reorganizacijama uzeti iz Sumarnog inventara arhivskoga fonda Mesna industrija "Gavrilović" Petrinja, autora Ivice Šustića.

²⁸ Narodne novine, br. 105/97. od 9. listopada 1997.

no i politološkim i sociološkim istraživanjima. Stoga bi se, prema predloženoj kategorizaciji u arhivskoj službi Republike Hrvatske, ova arhivska cjelina mogla svrstati u 2. kategoriju.

c) Razdoblje nakon 1990. godine

Godina 1990. svakako je godina velikih promjena, političkih, društvenih i gospodarskih. Te godine stvorena je samostalna država Republika Hrvatska, a ovaj čin uskoro postaje povodom ratnih razaranja na ovim područjima koja su ostavila duboke tragove, prije svega u životima stanovnika ovoga kraja, ali i na postojećim privrednim potencijalima. Ovo razdoblje karakterizira i postupni povratak na kapitalističke društvene i ekonomske odnose, te etatizacija većih javnih poduzeća i pokušaj privatizacije do tada "društvenih" poduzeća i tvornica.

Posljednje **razdoblje**, predstavlja samo sedam arhivskih gospodarskih fondova, smještenih u Sabirnom arhivskom centru u Petrinji (što je i logično s obzirom na zakonsku odredbu da u arhiv gradivo pristize tek trideset godina nakon svoga nastanka). Radi se o gradivu nastalom radom šest gospodarskih subjekata na području Petrinje, u razdoblju 1991-1995, dakle u vrijeme kada je ovo područje bilo okupirano od strane dijela Jugoslavenske narodne armije i srbo-četničkih postrojbi, odnosno njihovog pokušaja stvaranja tzv. Republike srpske krajine na području koje su okupirali. Gradivo je nakon oslobođenja zatečeno u prostorijama javnih ustanova i poduzeća u Petrinji, a poslužit će kao ilustracija načina života i događaja na okupiranom području. To su sljedeći fondovi:

HR-DAS-665: Beobanka Krajine – Mješovita banka d.d. Knin – Poslovna jedinica Petrinja, 1992-1995.

HR-DAS-671: Gavrilović KONEN Petrinja, 1992-1995.

HR-DAS-672: Krajina konzalting d.o.o. Petrinja, 1992-1995.

HR-DAS-673: NIK Petrinja, 1993-1995.

HR-DAS-674: Privatno poduzeće "ESPERO" Petrinja, 1994-1995.

HR-DAS-675: Privatno poduzeće "Žika", Petrinja, 1995.

Osim gradiva ovih stvaratelja Arhiv je preuzeo i stečajnu dokumentaciju tvornice "FINEL" Petrinja, nastalu u razdoblju djelovanja stečajne uprave od 1989. do 1999. godine. Ova dokumentacija je upisana u Opći inventar arhiva kao:

HR-DAS-742: "FINEL", Petrinja, 1989/1999, 19 svežnjeva

Na žalost, ostalo gradivo nastalo radom ove tvornice, koje je radi nedostatka spremišnog prostora Arhiva, ostalo u tvorničkom krugu, u potpunosti je uništeno ratnim razaranja.

Summary

ARCHIVAL FONDS OF ECONOMY IN THE STATE ARCHIVES OF SISAK

This paper presents an overview of archival fonds relating to economy that are situated in the State Archives in Sisak. The overview is based on fonds classification scheme that is in use in the archival service in Croatia.

The subject of further analysis in this paper is a group of fonds marked as Economy and Banking. That group of fonds is divided into three subgroups depending on time of creation of each particular fonds.

G.1. Period until 1945.

G.2. Period of socialist economy 1945-1990

G.3. Period after 1990.

Fonds from each period are furthermore separated into smaller groups. The groups consist of fonds belonging to the same field of economy (such as banking, industry, mining, printing).

There are 150 fonds in amount of 113 linear metres of archival materials in the depot of the State Archives in Sisak. From that information it is obvious that we are dealing with small archival fonds. Small fragmentary preserved fonds are main characteristic of State Archives in Sisak. The main reason for this situation is that organized preservation of Archival materials in Sisak area started in 1960-s.

From each group of the fonds the author points out the most interesting fonds and for each provenance group he gives us basic information about fonds origin and characteristics of the fonds. The author also evaluates fonds and gives information about fragments of archival records which are situated in other institutions.

Keywords: archival fonds, economy, State Archives in Sisak

Translated by Tomislav Dovranić